

21. januar 2019

Rapport med anbefalinger fra arbejdsgruppen om den fremtidige organisering af forskningsbiblioteksområdet

1. Baggrund og formål

Forskningsbiblioteksområdet har inden for de seneste årtier været inde i en rivende udvikling. Det skyldes bl.a. digitaliseringen af materialerne såvel som af videnskabelige aktiviteter, forskningsprocesser og forskningsformidlingen samt ændrede økonomiske rammevilkår, hvilket alt sammen stiller nye krav til biblioteksbetjening og biblioteksservices, herunder opgaver og organisering. Samfundets ønske om at resultaterne af offentlig forskning skal være bredt tilgængelige – også kaldet Open Science – stiller samtidig nye krav til forskningsbibliotekernes betjening og understøttelse af universiteterne, f.eks. i forhold til fremme Open Access til videnskabelige artikler og data management.

Forskningsbibliotekssektoren er på mange områder hurtig til at opsamle og handle efter nye udviklingstendenser, og bibliotekerne indgår helt generelt i tætte og velfunderede samarbejdsrelationer med de uddannelses- og forskningsinstitutioner, som de betjener, hvilket sikrer, at deres strategiske retning flugter med den overordnede strategi for deres universiteter m.v. Men der kan gøres mere for at skabe en bedre sammenhæng til nationale strategiske satsninger, ikke mindst på Open Science-området.

Samtidig med, at biblioteksbetjeningens nærhed til uddannelses- og forskningsinstitutionerne fortsat er helt central på en hel række områder, er bibliotekerne organisatorisk gradvist blevet samlet og konsolideret over en længere periode, hvilket har givet mulighed for at samle kræfterne om fælles udvikling af betjeningsløsninger, digitale systemer, samlingsforvaltning etc. Den mest markante organisatoriske forandring er fusionen af Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket per 1. januar 2017 til Det Kgl. Bibliotek, som i dag betjener størstedelen af universiteterne.

En væsentlig udfordring for forskningsbiblioteks- og universitetsområdet har været og er fortsat at sikre tilgangen til de nødvendige videnskabelige vidensressourcer i en tid med støt stigende priser på licenser på digitalt biblioteksmateriale. Prisudviklingen kræver en gennemslagskraftig organisering af forhandlingerne med de videnskabelige forlag for at sikre den bedst mulige udnyttelse af de ressourcer, som samfundet anvender på området, ligesom organiseringen i fremtiden skal tage højde for behovet for at prioritere midlerne til licensindkøb, hvis prisudviklingen fortsætter.

På baggrund af udviklingen på forskningsbiblioteksområdet besluttede kulturministeren og uddannelses- og forskningsministeren i foråret 2018 at nedsætte en

arbejdsgruppe om den fremtidige organisering af forskningsbiblioteksområdet, som fik til opgave at:

1. afdække de fremtidige behov for forskningsbiblioteksbetjening
2. give anbefalinger til den fremtidige organisering af forskningsbiblioteksområdet.

Arbejdsgruppen har hovedsageligt haft til opgave at beskrive og komme med anbefalinger om universitetsbiblioteksområdet, hvor udviklingen har været omfattende, og hvor den bevillingsmæssige volumen er markant størst.

Som det fremgik af arbejdsgruppens kommissorium, var der sat en forventet afslutning på arbejdet i september 2018. Arbejdsgruppen har imidlertid undervejs valgt at give sig mere tid for at inddrage flere stemmer og perspektiver fra universitets- og forskningsbibliotekssektoren samt tilstødende områder.

Arbejdsgruppen har som basis for udfærdigelsen af sine anbefalinger udarbejdet en række notater og analyser, herunder en ”Beskrivelse af forskningsbiblioteksområdet” (Områdebeskrivelse) og en ”Analyse af trends på forskningsbiblioteksområdet” (Trendanalyse). Arbejdsgruppen har endvidere indhentet konsulentbistand fra Oxford Research til at udfærdige en ”Analyse af det fremtidige behov for forskningsbiblioteksbetjening” (Behovsanalyse). Disse er vedlagt som bilag.

2. Anbefalinger

I det nedenstående fremlægger arbejdsgruppen en række anbefalinger, som har til formål at skabe en bedre balance mellem den bedst mulige betjening af de enkelte universiteter og effektive løsninger på tværs af landet. Løsningerne er baseret på Trendanalysen og Behovsanalysen samt arbejdsgruppens dialog med eksterne interessenter, herunder bibliotekschefer og universitetsdirektører.

Anbefalingerne er baseret på følgende grundprincipper:

- Der skal både tages hensyn til synergi og brugernærhed
- Der er behov for større gennemslagskraft i forhandlingerne med de store videnskabelige forlag
- Der er behov for en løbende udvikling af forskningsbibliotekerne.

Af arbejdsgruppens kommissorium fremgår det, at arbejdsgruppen skal ”give anbefalinger om områder, hvor der *bør* etableres fælles løsninger af opgaver og funktioner, som i dag løses eller drives af flere parter, såvel som om områder, hvor der *kan* være fordele og potentialer i at udvikle et tættere samarbejde”.

Endvidere fremgår det, at arbejdsgruppen ”skal beskrive en model, hvor de bærende elementer kan være en samlet, fast grundydelse for betjening af universiteterne samt en mulighed for at tilkøbe serviceydelser efter det enkelte universitetets behov og prioriteringer”.

Arbejdsgruppen har besluttet at anbefale, at en række opgaver i fremtiden løses i fællesskab, dvs. som en fast grundydelse, som er beskrevet under ”Fælles løsninger”. Dernæst anbefaler arbejdsgruppen en række ikke-brugernære opgaver, som med fordel kan tilvælges til en fast grundydelse under ”Tilvalgsydelser”. Endelig anbefaler arbejdsgruppen, at forskningsbibliotekernes bidrag til Open Science-udviklingen kobles tættere og mere direkte til den nationale strategiske indsats på området under ”Open Science og data management”.

De anbefalede tiltag og initiativer har, som det vil fremgå af nedenstående, forskellige tidsmæssige perspektiver, herunder vil der være behov for at igangsætte nogle før andre – f.eks. af hensyn til de forestående licensforhandlinger i 2019. En konkret køreplan for implementeringen af initiativerne vil derfor skulle udarbejdes snarest af de tre ministerier bag DEFF-samarbejdet, såfremt anbefalingerne nyder fremme.

2.1. Fælles løsninger

I det følgende forslås, hvilke opgaver, der foreslås løst i fællesskab og som kan indgå i en fast grundydelse for betjening af universiteterne.

2.1.1. Licensforhandlinger

Udfordringer

Den nuværende opbygning af fælles licensforhandlinger med DEFF's licensteam bosiddende i Slots- og Kulturstyrelsen – dvs. uden for selve sektoren og uden direkte tilknytning til de væsentlige økonomiske parter; universiteterne og forskningsbibliotekerne – beror på historiske forhold.

Behovsanalysen såvel som Trendanalysen viser, at volumen og gennemslagskraft i forhandlingerne med forlag ifølge universitetsledelserne vil være en væsentlig faktor i fremtiden. Der vil således være behov for at sikre samlede og stærke kompetencer i forhold til forhandlingerne med forlagene for at opnå den bedst mulige udnyttelse af de offentlige midler til licenser. Her tænkes ikke kun økonomisk udnyttelse men også faglig sikring af den bredest mulige e-ressourceportefølje med bredest mulig dækningsgrad for at give studerende og forskere endnu bedre vilkår for studier og forskning.

Samtidig skal en fremtidig organisering fortsat kunne sikre en forpligtende national dialog mellem alle relevante parter. Endelig vil en mere samlet forhandlingsfunktion for universitetsbibliotekerne styrke forpligtigelsen til at understøtte nationale politikker på området, f.eks. i forhold til Open Science/Open Access.

Det er essentielt at sikre universiteternes medejerskab til licensforhandlingerne og sikre forståelse for, at licensøkonomien og adgangen til licensbelagte materialer hænger sammen med hele publiceringscyklussen, herunder forskernes involvering i peer review og i redaktionelle udvalg samt pres fra fonde m.fl. om at publicere i Open Access, der indebærer APC-betalinger (Article Processing Charges), afgivelse af ophavsret mv.

Samtidig betaling af licenser og betaling af APC kaldes ”double dipping”, og undergraver universiteternes økonomi. Open Access bør derfor være en del af forhandlingerne om licenser – ikke noget, der betales for uden om disse, og som dermed bidrager til stigende udgifter på universiteterne.

Det er m.a.o. ikke længere nok at indhente et licensforhandlingsmandat. Det er også vigtigt at sikre en sammenhæng til eksempelvis den Nationale Open Access Strategi og universiteternes implementering heraf. Den Nationale Open Access Strategi er ”grøn”, og understøtter dermed i udgangspunktet ikke APC-betaling. Grøn Open Access refererer derimod til, at forskeren publicerer sin artikel i et kvalitetssikret tidsskrift koblet med parallelarkivering af den endelige kvalitetssikrede version af forskerens artikel i et digitalt arkiv, hvortil der åben adgang for alle interesserede via internettet – eventuel efter en embargoperiode, hvis tidsskriftet kræver det.

Universiteternes, herunder forskningsbibliotekernes, rolle i implementeringssammenhæng er at etablere services, som understøtter ønskede ændringer i forskernes adfærd i retning af større åbenhed (f.eks. Open Access-rådgivning – og registrering, vejledning om såkaldte ”røvertidsskrifter” (predatory journals) mv.).

Det fremgår af Behovsanalysen, at ”flere udtrykker en tendens til, at de store forlag såsom Elsevier ikke længere bare er forlag, men i stigende grad forretninger, hvis økonomiske hensigter vægtes højt. Det sker bl.a. ved, at forlagene i stigende grad tilbyder flere typer produkter og services, som markedsføres meget aktivt i direkte kontakt med forskerne”, hvilket understøtter behovet for kommunikations-samspil med universiteterne omkring vedledning af forskerne (Behovsanalyse 2018).

Potentiale

Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek (DEFF) forhandler årligt for ca. 160 mio. kr. licenser målrettet universiteter. Dette er ud af en samlet DEFF-portefølje på ca. 200 mio. kr.

Fagligt såvel som strukturelt er der gode argumenter for at samle licensforhandlingerne på Det Kgl. Bibliotek, som i dag råder over væsentlige kompetencer på licensområdet, og som samtidig indtager en central rolle i sektoren. Der vil antageligt ligeledes kunne effektiviseres på det samlede licensforvaltningsområde, da Det Kgl. Bibliotek og DEFF på enkelte områder har dobbeltforvaltning (Det Kgl. Bibliotek er ansvarlig for licensporteføljer for AAU, AU, KU samt RUC for samlet set ca. 150 mio. kr.).

En tættere kobling med licensadministrationen i et fælles bibliotekssystem vil ydermere kunne sikre en bedre udnyttelse af ressourcerne.

Med en samling af forhandlingsopgaven på Det Kgl. Bibliotek vil biblioteket ikke alene på licensområdet men også i mere generel forstand indtage en national, forpligtende rolle for det samlede universitetsbiblioteksområde.

Ny forvaltningsstruktur

En anbefaling om at ændre licensforhandlingsområdet vil kræve, at universiteterne i dialog med Kulturministeriet og Uddannelses- og Forskningsministeriet genovervejer forvaltningsstrukturen, hvor særligt en mere central inddragelse af universitetsledelserne i forhold til forhandlingsmandater vil være afgørende.

I den forbindelse vil det være hensigtsmæssigt, at Det Kgl. Bibliotek i samarbejde med Universitetsdirektørudvalget udfærdiger en forvaltningsstruktur for forhandlingerne, som tilgodeser følgende hensyn:

- Ejerskab: Universiteterne og de øvrige deltagende institutioner skal sikres den rette indflydelse og vished om, at deres interesser bliver varetaget
- Gennemslagskraft: Forvaltningsstrukturen skal sikre den fornødne agilitet og enkelthed, således at processerne ikke spænder ben for gode forhandlingsresultater
- Overordnede politikker: Strukturen skal bidrage til, at de overordnede politikker for området, herunder Open Science, understøttes.

Øvrige relevante interessenter

Hvad angår den konkrete organisering af licensområdet for de øvrige fag- og forskningsbiblioteker, vil det kræve en yderligere og senere afdækning, som ligger ud over arbejdsgruppens kommissorium. Arbejdsgruppen har hovedsageligt haft til opdrag at analysere og komme med anbefalinger om universitetsområdet, men i forbindelse med en implementering af anbefalingerne om DEFF's nuværende opgaver skal det sikres, at andre områder, som DEFF har betjent, har mulighed for at indgå i fremtidige samarbejder, hvor det er relevant. Det Kgl. Bibliotek vil i en ny organisering af licensområdet fortsat skulle stille løsninger til rådighed for øvrige aktører, som har ønske herom.

Det forventes umiddelbart, at professionshøjskolerne vil være en del af en ny licensforhandlingsløsning under Det Kgl. Bibliotek.

Der udestår en afklaring inden for Undervisningsministeriets område fsva. selvejende institutioner.

Tilskudsmidler

Ved en ny struktur for licensområdet skal der samtidig tages stilling til fremtiden for DEFF's tilskudsområde, som i dag fordeler midler i størrelsesordenen 11 mio. kr. årligt. I den forbindelse vil det være hensigtsmæssigt at sikre en mere direkte kobling mellem tilskudsmidlerne og målrettede nationale strategiske satsninger, der bl.a. har til formål henholdsvis at fremme fælles udvikling af bedre og mere effektiv service over for brugerne og at understøtte samfundets ønske om, at resultaterne af offentlig forskning skal være bredt tilgængelige. Det førstnævnte formål bør placeres i regi af den foreslåede nye forvaltningsstruktur for licensområdet, imens det andet formål mest hensigtsmæssigt kan placeres i regi af Uddannelses- og Forskningsministeriet. Endvidere bør der afsættes en andel af tilskudsmidlerne til Undervisningsministeriet til et nærmere defineret strategisk formål i relation til

den digitale biblioteksbetjening på de selvejende institutioner herunder, jf. ovenstående afklaringsproces.

Der tages stilling til den konkrete fordeling af tilskudsmidlerne mellem de tre ministerier bag DEFF-samarbejdet i forbindelse med en implementering af arbejdsgruppens anbefalinger.

Anbefaling

Det anbefales, at fælles licensforhandlinger af universiteternes e-ressourceporteføljer forbliver en grundydelse men flyttes fra DEFF (Slots- og Kulturstyrelsen) til det Kgl. Bibliotek kombineret med en ny forvaltningsstruktur.

Det anbefales, at Det Kgl. Bibliotek får til opgave i samarbejde med Universitetsdirektørudvalget at udfærdige et forslag til en ny forvaltningsstruktur for licensforhandlingerne, som tilgodeser ovennævnte hensyn. Det anbefales, at universitetsdirektørerne i en ny struktur bærer ansvaret for hver for sig at sikre det rette biblioteksfaglige input inden for deres egen organisation.

Samtidig anbefales det, at tilskudsmidlerne til udvikling af de digitale fag-, forsknings- og uddannelsesbiblioteker og af infrastrukturen på området, som i dag er organiseret under DEFF, fremover målrettes til strategiske indsatser. Dette kan inden for et tidsperspektiv på 5 år f.eks. dreje sig om implementering af et fælles bibliotekssystem, en analyse af mulighederne for fælles fysiske samlinger samt til understøttelse af Open Science.

Som følge af ovenstående anbefales det, at DEFF nedlægges. Af hensyn til processen for forestående licensforhandlinger, der begynder i foråret 2019, skal en beslutning herom implementeres snarest muligt.

2.1.2. Fælles bibliotekssystem

Udfordring

Inden for de sidste 10 år er udviklingen inden for publicering af videnskabelig litteratur gået mod digital publicering. I dag er mere end 90 % af det materiale, der anskaffes, digitalt. En del af licensforvaltningen håndteres i krævende manuelle processer. Licensaftalerne med de videnskabelige forlag er restriktive og komplekse og er omkostningstunge at administrere for universitetsbibliotekerne.

Adgangen til det elektroniske materiale er belagt med mange restriktioner, som er bundet op på licensaftalerne med mange leverandører. Adgangen styres på baggrund af tilknytningsforhold på universitets- og fakultetsniveau, og der kan være mange variationer. Styring af adgang er blevet endnu mere essentiel i forbindelse med ønsket om i stigende grad at sikre licenser med bredere dækning og samtidig håndtering af differentiering i de tilfælde, hvor universiteter ikke har samme adgangsbetingelser.

Behovsanalysen viser, at universitetsbibliotekernes målgrupper i fremtiden har behov "for at få adgang til et system, hvor de kan søge på alle materialer (trykte og

digitale), og som derved sikrer en optimal dækning og tilgængelighed inden for de forskellige fagområder, som igen skal understøttes af vejledning og undervisning” i forlængelse af informationsforsyningsbehovet (Behovsanalyse 2018).

Potentiale

Erfaringerne med sammenlægning af bibliotekssystemerne i forbindelse med bl.a. fusionen på Aarhus Universitet/Aarhus University Library, sammenlægningerne på Københavns Universitetsbibliotek og indlejringen af RUC, viser, at der kommer en opgang i udlånet af fysiske materialer, når materialerne kan samsøges på tværs af universitetsbiblioteker. Brugere har altid kunnet låne på tværs, men andre institutioners samlinger har ikke været synlige for brugerne og har derfor ikke været så efterspurgt, som de kunne.

En fælles bibliotekssystemplatform er afgørende for at skabe en digital infrastruktur for hele uddannelses- og forskningsbibliotekssektoren i Danmark, samt grundlag for at fælles arbejdsgange kan bidrage til kvalitetsløft af bibliotekets funktioner og services samt effektivisering.

Ved et fælles bibliotekssystem opnås følgende:

- Brugere kan i ét system tilgå universitetsbibliotekernes samlede fysiske og elektroniske materialebestand. Der kan sikres ensartede brugeroplevelser på tværs af universiteter, således at services og materialer kan tilgås sømløst til glæde for alle universiteter. Yderligere understøttes brugernes behov for samsøgning hermed, idet ”Forsknings- og de videregående uddannelsesmiljøer internationaliseres, og de arbejder i stigende grad interdisciplinært, da store samfundsmæssige udfordringer er komplekse og går på tværs af geografiske grænser, sektorer og faglige skel” (Trendanalyse 2018).
- Ét bibliotekssystem giver mulighed for at samle alle bagvedliggende (back end) driftsprocesser og -systemer, for at opnå stordriftsfordele ved fælles organisering, fælles arbejdsgange og politikker samt fælles ressource- og kompetencedeling. Der kan opnås en økonomisk gevinst ved at centralisere eksempelvis materialeanskaffelser.
- Licensforvaltning og adgangsstyring kobles tættere sammen, således at der kan opnås både en teknisk optimering samt større synergi i anvendelse af medarbejderressourcer.
- Fysiske materialer søges af brugerne samlet i ét bibliotekssystem, hvilket giver dem større faglig bredde og valgmulighed, samt økonomisk mulighed for at rykke materialeforbrug fra dobbeltanskaffelser til nyanskaffelser, som ikke haves i det samlede universitetsbiblioteks regi.

Yderligere kan brugerstyret accession på især bogområdet implementeres i en enklere version. Flere universitetsbiblioteker arbejder med brugerstyret accession både på elektronisk og fysisk materiale; elektronisk ved at der ”høstes” hele e-bogs

porteføljer fra forlag ind i bibliotekssystemet, som der endnu ikke er aftalt køb på hos leverandøren.

Brugeren kan således ved at anvende et givent materiale udløse et køb, eller biblioteket kan på baggrund af statistik forbrug vælge køb af materialer (der er flere forskellige opsætninger på brugerstyret køb af elektronisk materiale). Disse modeller kan indføres for alle universiteter for at sikre relevante elektronisk indkøb – med udgangspunkt i ”need to” i stedet for ”nice to”.

Boks 1. Estimat på besparelse ved brugerstyret e-bogs indkøb ved Københavns Universitetsbibliotek

Københavns Universitetsbibliotek køber i 2018 ca. 10.000 e-bøger, heraf er de ca. 7.000 accessioneret via brugerstyret køb helt uden manuel håndtering. Til sammenligning koster 1 stk. indkøb af trykt monografi (inkl. katalogisering, beholdningsregistrering, klargøring og fakturabehandling) ca. 24 minutters manuel håndtering. Dvs. der er sparet ca. 2 ÅV på at købe e-bøger via brugerstyret indkøb.

Kilde: Det Kgl. Bibliotek

For fysisk materiale kan brugeren ønske/bestille et materiale (som biblioteket endnu ikke har), og herefter undersøges det i dag ofte, om det efterspurgte kan skaffes fra andre biblioteker, inden det indkøbes. Netop dette led kan reduceres, da det i mindre grad skal undersøges, om andre universitetsbiblioteker har materialet (idet alle materialer er indeholdt i samme system), inden enten bestilling fra udlandet eller køb foretages.

Endelig bør det tages i betragtning, at det er ressourcekrævende at holde flere mere eller mindre parallelle bibliotekssystemer kørende. På samme måde betyder flere bibliotekssystemer, at lån på tværs af samlingerne skal behandles administrativt på bibliotekerne, frem for automatisk og kun initieret af brugeren.

Anbefaling

Det anbefales at etablere ét fælles bibliotekssystem på tværs af universiteterne.

Det anbefales yderligere, at der i perioden 2020-2022, afsættes økonomiske midler frigjort fra dele af DEFF-tilskudsmidlerne som et strategisk finansieringstilskud målrettet implementering af universitetsbibliotekernes data i ét fælles bibliotekssystem. Som led i processen skal Det Kgl. Bibliotek udarbejde en analyse i form af en business case, som kan danne grundlag for universiteternes beslutning om etablering af et fælles bibliotekssystem.

2.1.3. Fælles fysiske samlinger

Udfordring

I dag udnyttes de indkøbte fysiske ressourcer ikke godt nok, og der er behov for at reducere antallet af redundante enheder.

Potentiale

Et fælles bibliotekssystem giver mulighed for at gentænke logistikmodellen for de fysiske samlinger, samt i langt højere grad sikre koordinering af materialeanskaffelser mellem universiteterne.

Hermed ønskes det at sikre:

- Større synlighed af de fysiske materialer over for brugerne
- Øget forbrug af eksisterende materialebestand
- Mulighed for økonomisk ryk fra dobbeltanskaffelser til eksempelvis nye anskaffelser

Et øget udlån er en positiv udvikling. Kvaliteten af universiteternes forskning og undervisning vil forventeligt forbedres med et øget udlån, da universiteternes kerneydelser bliver bedre ved et øget brug af tilgængelig viden. Endvidere vil der være en bedre udnyttelse af de indkøbte ressourcer, dels kan man med mindre tomgang reducere antallet af redundante enheder, der købes ind, specielt hvis man samtidigt indfører en ny logistikmodel.

En ny logistikmodel kunne f.eks. være flydende samlinger, hvor bøgerne bliver stående på seneste brugssted (frem for returnering til "hjemmelageret"). Her afventer bøgerne at blive sendt tilbage eller videre ved næste udlån. Det er essentielt at analysere, hvornår et materiale med fordel kan sendes videre til en ny bruger – for at undgå ekstra kørsel og ventetid for brugeren – og hvornår det skal tilbage til et universitetsbiblioteks magasin, jf. boks 2.

Boks 2. Estimat på besparelse ved fælles logistiksystem

Ca. 120.000 fjernlån foretages mellem universitetsbiblioteker pr. år. Hvis alle disse i stedet foregik som udlån og indgik i en fælles logistikmodel, hvor materialerne gik direkte videre til et nyt universitetsbiblioteks udlån fremfor tilbage til hylderne, ville der kunne effektiviseres med ca. 6,5 ÅV, jævnfør beregning nedenfor:

Hertil skal tillægges den reducerede kørsel og den nedsatte ventetid for brugeren.

Forskel mellem 1 fjernlån og 1 udlån: 4,5 min.

- 1 stk. lånt monografi fra et andet universitetsbibliotek (bestilling, modtagelse/chipping, returnering inkl. evt. fornyelse, ventehyldeoplægning til brugerne): ca. 8 min.
- 1 stk. udlånt monografi (bestilling, ekspedition inkl. sortering, ventehyldeoplægning til brugerne): ca. 3,5 min.

$4,5 \text{ minutter} \times 120.000 \text{ fjernlån} / 60 / 1924 \text{ (ÅV timer)} = 4,6 \text{ netto-ÅV} * 1,39 = 6,5 \text{ brutto-ÅV}$.

Kilde: Det Kgl. Bibliotek

Anbefaling

Det anbefales, at der iværksættes en nærmere analyse af mulighederne for at opbygge en ny logistikmodel for de fysiske samlinger på tværs af universiteterne. Det kan i den forbindelse overvejes at anvende dele af DEFF-tilskudsmidlerne til at foretage en sådan analyse. En analyse skal bl.a. tilvejebringe en business case for en model med fælles fysiske samlinger. Det Kgl. Bibliotek skal have ansvaret for at initiere analyseprocessen, som skal drives i samarbejde med de øvrige, interesserede parter.

2.2. Tilvalgsydelser

I det følgende anbefales tilvalgsydelser til ovenstående faste grundtydelser.

2.2.1 Ikke brugernære ydelser

Udfordring

På visse forskningsbiblioteksområder har både størrelse og specialisering positiv betydning for effektivisering og kvaliteten af ydelserne. En række af de processer, forskningsbibliotekerne udfører, er nødvendige for bibliotekernes samlede drift men er ikke brugernære. Det gælder eksempelvis:

- Fjernlån
- Indkøb og klargøring af fysiske materialer

Ovenstående ydelser kan varetages på alle universitetsbiblioteker i et fælles nyt bibliotekssystem, men det skal være muligt for det enkelte universitetsbibliotek at vælge at placere opgaven ved Det Kgl. Bibliotek.

Det Kgl. Bibliotek skal udforme et tilvalgskatalog med ressourceestimering og pris for tilvalgsydelserne. Herefter kan det enkelte universitetsbibliotek selv tage stilling til, i hvilket omfang de ønsker opgaven placeret ved Det Kgl. Bibliotek.

Potentiale

Disse servicefunktioner kan med fordel samles hos Det Kgl. Bibliotek, der har den største erfaring og den bredeste sammensætning af ressourcer til opgaven, og som dermed kan servicere alle deltagende universitetsbiblioteker på tværs. Som påpeget i Trendanalysen medfører den digitale udvikling i samarbejdsformerne mellem universiteterne og universitetsbibliotekerne, at hjemstedet for en sådan servicefunktion ikke er afgørende.

Anbefaling

Det anbefales at etablere tilvalgsydelser placeret ved Det Kgl. Bibliotek vedr. fjernlån, samt indkøb og klargøring af fysiske materialer.

2.3. Open Science og data management

Udfordring

Dataområdet bliver den helt afgørende konkurrence- og kompetenceprofilparameter i det 21. århundrede (Trendanalyse, 2018).

Datamanagement med udgangspunkt i FAIR data-principperne¹, der p.t. vinder udbredelse som konsekvens af den igangværende udvikling mod Open Science, vil, uanset om Danmark tager udfordringen op eller ej, blive en væsentlig del af det at bedrive forskning – både på kort og lang sigt.

European Open Science Cloud (EOSC), der er et væsentligt europæisk initiativ i udviklingen mod Open Science står højt på den politiske dagsorden i EU, og initiativet er ved at blive implementeret.

EOSC skal fremme datadeling baseret på FAIR-principperne mellem forskere og virksomheder på tværs af videnskabelige discipliner og geografiske grænser. Heri ligger der et stort, både forsknings- og innovationsmæssigt, perspektiv i form af øget effektivitet, integritet og effekt af forskningen.

Både implementering af EOSC og kravene om at data fremadrettet skal være FAIR i EU's kommende rammeprogram for forskning og innovation, Horizon Europe, vil drive en udvikling i Europa, hvor forskningsdata fremadrettet skal være "as open as possible as closed as necessary".

For at kunne tilbyde danske forskere bistand på dataområdet – taget den igangværende udvikling i betragtning – vil det være væsentligt for universiteterne at kunne tilbyde "data stewardship" som en in-house kompetence – dels bredt som generisk viden i relation til krav om jura, it-sikkerhed, data management og impact - dels på udførende forskningsniveau på tværs af fagdiscipliner, at have fagfaglig ekspertviden hen imod data science og data analytics samt evne for fornuftig data management på mange specialiserede niveauer (Trendanalyse, 2018).

Danske forskere efterspørger øget støtte til og vejledning i data management. De har – både på kort og lang sigt – behov for at forholde sig til, hvilke politikker, praksisser og principper, de skal følge, for at administrere og udnytte forskningsdata mest effektivt og for at leve op til de krav, der stilles ved behandling af adgang og deling af data.

Selvom behovene for rådgivning i data management gør sig gældende på tværs af de videnskabelige hovedområder, er behovet på kort sigt størst inden for NAT-TEK og SUND. På lang sigt forventer forskerne dog, at kravene til håndtering af forskningsdata vil påvirke samtlige hovedområder (Behovsanalyse, 2018).

De fremtidige behov for forskningsunderstøttende services betyder, at grænsen mellem biblioteket og forskningen formodentlig bliver mere udflydende. Bibliotekerne vil i et fremtidsperspektiv sandsynligvis i højere grad komme til at arbejde og indgå i forskningsteams, og der vil blive en mere direkte linje mellem biblioteket og forskningsmiljøerne – også rent kompetencemæssigt, hvor forskere også specialiseres i det teknisk-bibliotekariske.

¹ FAIR: Findable, Accessible, Interoperable, Re-usable.

Bibliotekarer besidder en faglighed og erfaring med data management og metadata-tering, men spørgsmålet er, om der er behov for en endnu stærkere dataspecialisering i fremtiden, så der uddannes reelle ”data scientists”, der har viden om både forskningsdomæner og datalogi (Behovsanalyse, 2018).

Potentiale

Uanset, at der kan blive behov for deciderede data scientists, der kan indgå på linje med de øvrige forskere i et forskningsprojekt, kan forskningsbibliotekerne uden tvivl komme til at spille en væsentlig rolle i forhold til Open Science-udviklingen - ikke mindst på data management-området sammen med andre aktører såsom Uddannelses- og Forskningsministeriet og det fremtidige samarbejde for digital infrastruktur.

En fuld udnyttelse af udviklingen fra data forudsætter en strategisk og koordineret udvikling på flere områder, herunder både understøttende infrastruktur, transport (forskningsnet), behandling og opbevaring (beregnings- og lagringsfaciliteter) samt en praksis og politik for håndtering af data. Fællesbetegnelsen for dette er digital forskningsinfrastruktur og er nødvendig for, at udviklingen vil kunne udnyttes og omsættes til videnskabelige nybrud og banebrydende forskningsresultater. Det gælder på europæisk plan som på nationalt plan (Strategi for nationalt samarbejde om digital forskningsinfrastruktur – anbefalinger fra strategigruppen, december 2018).

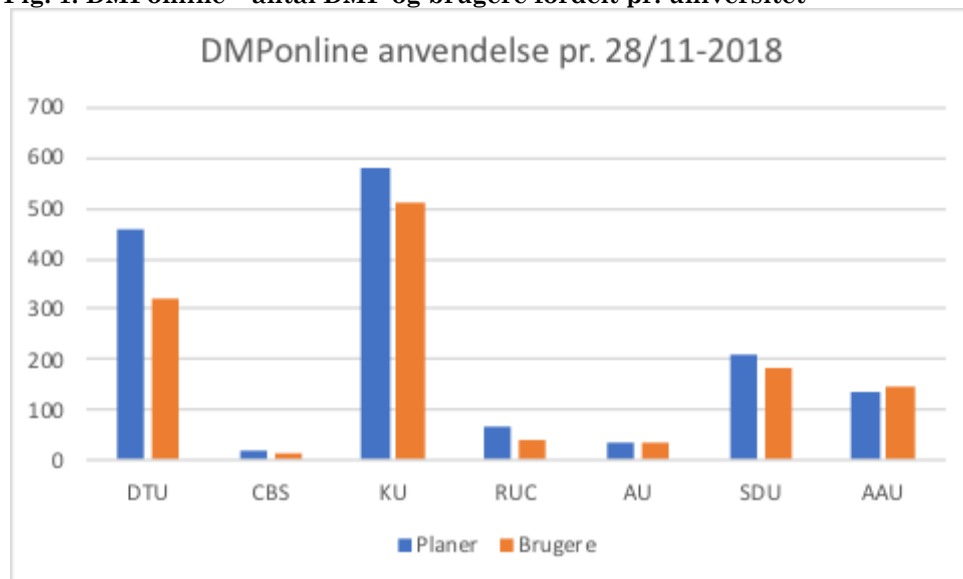
Denne udvikling skønnes umiddelbart i første fase bedst organiseret i et tæt nationalt samarbejde mellem interessenterne i form af Uddannelses- og Forskningsministeriet, universiteternes ledelses- og forskningsmiljøer, relevante ministerier, herunder bevaringsinstitutionerne, samt private og offentlige fonde. Konkret vil dette nye samarbejde om digital infrastruktur få en væsentlig rolle i formulering af en national strategi baseret på FAIR data-principperne.

Bibliotekernes rolle på data management-området vil derfor være af en mere understøttende og serviceerende karakter. Bibliotekernes service på data management-området kan f.eks. være i forhold til forskernes udfærdigelse af datamanagement-planer (DMP), i forbindelse med ansøgninger om eksterne bevillinger og lignende opgaver, hvor biblioteksmedarbejdere kan bistå forskerne med dataarbejdet. Det kan også være i form rollen som data managers, der f.eks. hjælper forskerne med at holde styr på data fra mange forskellige datakilder.

Det springende punkt i udviklingen på dette område, ligger i en fornuftig organisering af data management på universiteterne og nationalt. Det vil gælde i forhold til at have stærke serviceprofiler på støttende områder og i forhold til at kunne opbygge enten centrale eller decentrale rådgivnings- og støttefunktioner. Samarbejde på data management- og data science/analytics-området vil være et meget centralt behov i den sammenhæng (Trendanalyse, 2018).

Universitetsbibliotekerne har forudsætningerne for at kunne spille en væsentlig rolle, hvad angår rådgivnings- og støttefunktioner på data management-området. Det kunne f.eks. være i form af vejledning omkring politikker, praksisser nationalt og lokalt på det enkelte universitet, samt rådgivning omkring datastrukturer, metadatering, datarepositorier mv., undervisning af ph.d.er og nye forskere og støtte til udbredelse af relevante værktøjer, f.eks. DMPonline, der i dag anvendes hyppigere af nogle universiteter end af andre, jf. figur 1.

Fig. 1. DMPonline – antal DMP og brugere fordelt pr. universitet

Kilde: DMPonline statistik, brugsstatistik pr. 28. november 2018

Med henblik på effektivt at kunne reagere på ændrede rammevilkår fra blandt andet digitaliseringen og Open Science vil det være hensigtsmæssigt at overføre en del af DEFF's tilskudsmidler til Uddannelses- og Forskningsministeriet for at sikre en bedre faglig sammenhæng og strategisk ophæng til den nationale Open Science indsats, der er forankret i ministeriet.

En stor del af tilskudsmidlerne går allerede i dag til aktiviteter inden for Open Science, herunder bl.a. til Open Access, data management og Citizen science (jf. <https://www.deff.dk/projekter-og-tilskud/>). Ved at flytte dele af tilskudsmidlerne til Uddannelses- og Forskningsministeriet, vil midlerne i højere grad kunne anvendes til at fremme udviklingsaktiviteter på forskningsbibliotekerne m.fl., der flugter med nationale strategiske prioriteringer inden for Open Science (jf. ovenfor).

Anbefaling

Det anbefales at overflytte dele af DEFF's tilskudsmidler til Uddannelses- og Forskningsministeriet med henblik på at anvende midlerne til at skabe større faglig og strategisk sammenhæng til den nationale Open Science-indsats.

Bilag

Analyse af trends på forskningsbiblioteksområdet. (2018).

Beskrivelse af forskningsbiblioteksområdet. (2018).

Oxford Research. *Analyse af det fremtidige behov for forskningsbiblioteksbetjening. (2018).*